

ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὡς θρησκεία ἀπλώνεται ὄχι μόνο σ' ἓνα μεγάλο τμήμα τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ δέκα ἐγγέα αἰῶνες δεσπόζει στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ πιὸ ἐξελιγμένου, τοῦ πιὸ προχωρημένου στὸν πολιτισμὸ μέρους τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἓνα φαινόμενο πολὺ μεγάλης σημασίας, φαινόμενο πού θέτει ἄπειρα προβλήματα στὴν ἱστορία σὰν ἐπιστήμη καὶ στὴ φιλοσοφία τῆς.

Μακραίωνα ζωὴ ἔζησαν καὶ ἄλλες θρησκείες· ζοῦν ἀκόμη καὶ μερικὲς παλαιότερες ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ. Δὲν εἶχαν ὁμως τὴ φυλετικὴ καὶ γεωγραφικὴν ἔκτασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὔτε ἀντιμετώπισαν σὰν αὐτὸν τόσο ἐκπληκτικὰ πνευματικὰ ἐξελίξεις πού ἔπρεπε ν' ἀφομοιωθοῦν ἢ νὰ ὑπερνικηθοῦν, γιὰ νὰ μπορέσει τὸ πνεῦμα τους νὰ κρατηθεῖ μέσα στὸν ἱστορικὸ στίβο. Οἱ ἄλλες θρησκείες διατηρήθηκαν καὶ διατηροῦνται στὴ ζωὴ ἐπὶ τόσο χρόνο, ὅσο μένει ἀμετάβλητο ἢ περίπου ἀμετάβλητο τὸ πνευματικὸ καὶ κοινωνικὸ καθεστῶς τῶν λαῶν πού τὶς ἀσπάζονται. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπέζησε καὶ κατορθώνει νὰ ἐπιζεῖ ὕστερ' ἀπὸ πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ μεταβολὰς βαθύτατες πού ἀλλάξαν ὄχι μιὰ καὶ δύο, ἀλλὰ πολλὰς φορές τὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ σύνθεσιν τῆς ἀνθρωπότητας πού βρίσκει σ' αὐτὸν τὴ θρησκευτικὴν ἔκφρασίν τῆς. Τοῦτο ἀκριδῶς μαρτυρεῖ τὴν ἐξαιρετικὴν ζωτικότητα — ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ ἓν' ἀπὸ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ προβλήματα.

Πρωτοφανερῶς ἦκε σ' ἓνα πολὺ στενὸ γεωγραφικὸ χῶρον, στὴ λεκάνη τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, καὶ σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου ἓνας μεγάλος ἱστορικὸς πολιτισμὸς κατέρρεε καὶ μιὰ

αὐτοκρατορία πήγαινε μὲ μεγάλα βήματα πρὸς τὴν ἀποσύνθεσίν της. Ἦταν ἀπλό, πολὺ ἀπλό τὸ μήνυμα ποὺ ἔφερε στὸ διψασμένο κόσμον τοῦ καιροῦ του — μήνυμα πλεγμένο μὲ τὴν προσωπικὴν ἱστορία ἐνὸς ὀλόαχνου ἀνθρώπου ποὺ γεννήθηκε πολὺ ταπεινά, στὴ «φάτνη τῶν ἀλόγων», καὶ ἀθῶος παραδόθηκε σ' ἓνα βασανιστικὸ κ' εὐτελῆ θάνατον «ἐπὶ τοῦ σταυροῦ». Στὴ λιγόχρονη ζωὴ του σκοτεινές, «σοφές» ἀλήθειες δὲν ἀποκάλυψε. Ἐδίδασκε μόνο ἀπλά καὶ καθαρὰ τὴν ἀγάπην, τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸν ἔλεον. Ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς, πρὸ πάντων πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Αὐτὸ ἦταν τὸ κήρυμά του — καὶ τὸ σφράγισεν μὲ τὴν ζωὴν καὶ μὲ τὸ μαρτύριόν του.

Ὅμως ὁ σύντομος αὐτὸς ἀλλὰ τόσο ζωντανὸς λόγος ἔδωκε τὴν κρίσιμην ἐκείνην ὥραν στὸν κόσμον ὅ,τι ἀκριβῶς τοῦ ἔλειπε : ἓνα νέο ριγόν, μιὰ καινούργια «θηρσκευτικὴ» διάθεσιν — τὴν πίστην. Καὶ ἡ πίστις εἶναι ποὺ δένει τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς τάσεις τῆς ψυχῆς, τὴν κρατεῖ ἐνωμένην καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ ἐξαρθρωθεῖ καὶ νὰ σκορπίσει. Αὐτὴ δίνει τὰ ὑποστυλώματα ποὺ βαστοῦν στερεὰ τὴν ζωὴν καὶ δὲν τὴν ἀφήνουν νὰ κατακυλῆσιν καὶ νὰ γκρεμιστεῖ. Γεμίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἐλπίδα, τοῦ ξυπνᾷ τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης, τὸν σώζει ἀπὸ τὴν ἀμφιβολίαν καὶ θέτει στὴ δραστηριότητά του σκοποὺς ποὺ ξεπερνοῦν τὴν ἰδιοτέλειαν.

Ὅτι τὰ ὑποστυλώματα αὐτὰ δὲν εἶναι ἐπαρκῆ γιὰ νὰ ἐξαλείψουν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν φιληδονίαν, τὴν ἀπληστίαν καὶ τὴν μισαλλοδοξίαν, τὸ ἔγκλημα καὶ τὴν διαστροφήν, εἶναι δυστυχῶς βέβαιον. Συχνὰ παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον θρήσκων καὶ συνάμα ἀνήθικων ἀνθρώπων. Ἀλλὰ βέβαιον ἐπίσης εἶναι ὅτι οἱ ἀντιστάσεις πρὸς τὸ κάθε λογῆς κακόν, ὅπου δὲν προέρχονται ἀπὸ μιάν ὑψηλὴν σοφίαν (πρᾶγμα σπανιότατον), πηγάζουν ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν πίστην. Λαοὶ ὀλόκληροι ἐκδαρβαρώθηκαν καὶ πολιτισμοὶ μεγάλοι ἐξαφανίσθηκαν, ὅταν ἀπὸ διάφορους λόγους ἔλειψαν αὐτὲς οἱ ἀντιστάσεις καὶ ἀποδεσμεύθηκε μέσα στὸν ἄνθρωπον τὸ θηρίον. Καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο παρουσιάζεται μέσα στὴν ἱστορίαν ὡς ἀποτέλεσμα ὄχι μόνο ἀμάθειας καὶ ἀπαιδευσίας,

ἀλλὰ καὶ « κορεσμένου » πολιτισμοῦ. Ἐπὶ ἄλλο δρόμο καὶ ἢ λεγόμενη « ἐκλέπτυνση » ὁδηγεῖ πρὸς τὴν βαρβαρότητα.

Μὲ τὸ Χριστιανισμὸ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου γέμισε πάλι ἀπὸ πίστη καὶ σημειώθηκε μιὰ νέα στροφή στὴν ἱστορία του. Ἡ νέα θρησκεία μεταδόθηκε ἀπὸ τὸν ἕνα λαὸ στὸν ἄλλο καὶ μέσα σὲ λίγους αἰῶνες μιὰ καινούργια ἐνότητα πολιτισμοῦ κάνει τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισή της στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν κοιτινὴ Ἀνατολή. Εἶναι ὁ λεγόμενος χριστιανικὸς πολιτισμὸς τῶν Μέσων Χρόνων. Ὅμως ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα ἀρχίζουν νὰ σημειώνονται πνευματικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξελίξεις ποὺ ἀπειλοῦν τὸ οἰκοδόμημα. Κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα ὁ κίνδυνος γίνεται σαφέστερος — ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖται ἕνα νέο εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα καὶ ἦθος ποὺ ὀριμάζοντες ραγδαῖα, γιὰτὶ ὁ ἱστορικὸς ρυθμὸς ὅσο πάει καὶ γίνεται γοργότερος, ἀποκορυφώνονται κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα σὲ μιὰ διάθεση καὶ σὲ μιὰ στάση καθαρὰ καὶ ριζικὰ ἀντιχριστιανικὴ.

Ἐνας νέος τύπος ἀνθρώπου διαμορφώνεται στὴν Εὐρώπη μὲ χαρακτηριστικὰ ἐντελῶς διάφορα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀποτελοῦν τὴ φυσιογνωμία τοῦ μεσαιωνικοῦ Εὐρωπαίου. Ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς διέλυσε τὴ μαγεία τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοπολιτικοῦ κόσμου. Παραδίασε μὲ τόλμη ἀνήκουστη τὸ μυστήριό τους, Παράδωσε τὰ κάθε λογῆς ἀντικείμενα, ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του, ἀνυπεράσπιστα στὴν ἀπληστη περιέργειά του. Βάλλθηκε νὰ τὰ « γνωρίσει » μὲ τὸν αὐτοδύναμο λογισμὸ του. Νὰ τὰ ὑποτάξει στοὺς σκοποὺς του. Ἐφτασε νὰ εἰπεῖ καὶ νὰ πιστέψει ὅτι ὁ νοῦς (ὁ νοῦς « του ») ὑπαγορεύει τοὺς νόμους στὴ Φύση. Ὅτι γι' αὐτὸν καὶ ἀπ' αὐτὸν (ἀπὸ τὴν ἀξιοθετούσα βούλησή « του ») ἔγιναν οἱ ἠθικὲς καὶ πολιτικὲς ἀξίες. Ὅτι μὲ τὴν τέχνη του ξαναπλάθει τὰ πράγματα ὅχι ὅπως εἶναι, ἀλλὰ ὅπως τὰ θέλει ἢ συγκίνησή « του ». Ὅτι τέλος μπορεῖ καὶ ἀξίζει νὰ κυβερνᾷ τὸν πλοῦτο καὶ τίς τύχες τῆς οἰκουμένης μέσ' ἀπὸ τὸ τραπεζιτικὸ του γραφεῖο. Μὲ λίγες λέξεις : ἀρχισε νὰ παίρνει τὴν ἡγεσία στὰ χέρια του ἕνας τύπος ἀνθρώπου ποὺ ξεμάγεψε τὸν κόσμον καὶ θρησκευτικὰ ἀναισθητοποίησε τὸν ἑαυτό του.

Ὁ κίνδυνος γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ ἦταν τεράστιος. Πρώτη

φορὰ στὴν ἱστορία του βρέθηκε ἀντιμέτωπος πρὸς ἓνα τόσο ἰσχυρὸ καὶ τόσο φανατικὸ ἀντίπαλο. Κινδύνους σοβαροὺς εἶχε καὶ ἄλλοτε διατρέξει: ὅταν ἀναμετρήθηκε μὲ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ μὲ τὴ ρωμαϊκὴ δύναμη. Μὲ τὸ πρῶτο συμφιλιώθηκε καὶ τὴ δεύτερη τὴν ἀνέτρεψε μὲ τὰ μαρτύριά του. Ἀκόμη καὶ κρίσεις ἐσωτερικὲς ἐπέρασε μεγάλες μὲ τὶς δογματικὲς ἐριδες καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἀνταγωνισμοὺς ποὺ ἔφερναν τὴ διάσταση τῶν ἐκκλησιῶν, τὶς αἵρέσεις καὶ τὰ σχίσματα. Ἀλλὰ τώρα ἡ ρήξη γινόταγε σ' ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο: ἂν εἶναι πιά ἢ ὄχι ἀναγκαῖα ἡ Ἐρησκεία στὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει τὴ δική του ἐπιστήμη, τὸ δικό του δίκαιο, τὴ δική του πολιτικὴ θεωρία.

Μεγάλες ἐπικράτειες ἔδωσαν στὸ ἐρώτημα τοῦτο ὄχι μόνον μὲ τὸ λόγο ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ δράση ἀπάντηση ἀρνητικὴ. Καὶ εἶδαμε στὶς ἡμέρες μας νὰ διώκεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πολιτεία ὁ Χριστιανισμὸς καὶ σὰν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση καὶ σὰν αἶσθημα καὶ ἰδεολογία. Ὅρισμένοι μάλιστα ἡγέτες προεῖπαν ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὸ φοβερὸ σάλιο τοῦ τελευταίου πολέμου μιὰ νέα, ἂν ὄχι ἀθηρησκευτικὴ, ὠρισμένως ὅμως ἀντι-χριστιανικὴ ἀνθρωπότητα θὰ ἐγκαινιάσει ἀπάνω στὸν πλανήτη μας τὴν ἱστορικὴ της πορεία. Ἀλλὰ οἱ προβλέψεις δὲν ἐπαλήθευσαν. Ἐγινε μάλιστα τὸ ἀντίθετο. Ἴσα-ἴσα μετὰ τὴ θύελλα ποὺ ἄλλαξε τὴν ὄψη τοῦ κόσμου, εἶδαμε τὸ ἓνα πολιτικὸ συγκρότημα, τὸ «ἀνατολικό», νὰ συμφιλιώνεται μὲ τὴν ἐκκλησία ποὺ μέσα στὸ ἐπαναστατικὸ του μένος τὴν εἶχε σκληρὰ καταδιώξει, καὶ τὸ ἄλλο πάλι πολιτικὸ συγκρότημα, τὸ λεγόμενον «δυτικόν», ν' ἀναζητεῖ μέσα στὶς παραδόσεις καὶ στὸ αἶσθημα τὸ χριστιανικὸ ν' ἀναμορφώσει καὶ νὰ δώσει νέο περιεχόμενον στὴν ἔννοια τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης.

Μὰ τοῦτο γίνεται γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος — θὰ εἰποῦν μερικοί. Χωρὶς ἀμφισβολία. Ἀλλὰ πολιτικῶς σκόπιμα δὲν εἶναι ποτὲ τὰ μέσα τὰ μὴ ἀποτελεσματικά. Ἄν ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς εἶχεν ὀριστικὰ ξεπεραστεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, ὁ πολιτικὸς δὲν θὰ θεωροῦσε καθόλου χρήσιμο νὰ μεταχειριστεῖ τὸ αἶσθημα καὶ τὰ σύμ-

δοιά της γιὰ νὰ φτάσει στοὺς σκοπούς του. Πρέπει λοιπὸν κατὰ κάποιο τρόπο νὰ εἶναι ζωντανὸ ἀκόμη τὸ αἶσθημα τοῦτο, γιὰ νὰ παρουσιάζεται πάλι στὸ προσκῆνιο.

Πῶς ὅμως νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ τόση ζωτικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ δύναμή του νὰ ἐπιζεῖ ὕστερ' ἀπὸ τόσο ραγδαῖες καὶ τόσο βαθεῖες πνευματικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξελίξεις; Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ πρόβλημα. Πρόβλημα ποὺ γίνεται κάπως εὐκολώτερο, ὅταν συλλογιστοῦμε πόσο ἀπλὸ ἀλλὰ καὶ βαθύ, ἀνθρώπινα βαθύ εἶναι στὴν ἐσωτερικὴν οὐσία του τὸ μήνυμα ποὺ ἔφερεν ὁ Χριστιανισμὸς στὸν κόσμον. Ἀγάπη τὸ εἶπε καὶ τὸ λέμε. Καὶ ἀγάπη εἶναι ὄλο κι' ὄλο. Ἀγάπη χωρὶς ἄλλες ἐπιδιώξεις, χωρὶς τὴν προσδοκίαν τῆς ἀνταπόδοσης, χωρὶς περιορισμοὺς. Ἐναν τέτοιο « Θεὸ » ποτὲ δὲν θὰ τὸν ἐγκαταλείψει ὁ ἄνθρωπος. Γιατὶ καὶ ὅταν πληθαίνει τὸ μῖσος, πάλι θὰ τὸν ἔχει στὴν καρδιά του — σὰν τύψη καὶ σὰν κατημὸ.

ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Δέν ἦτανε πάντα τόσο « γλυκὺς » ὅσο μᾶς ἀρέσει νὰ τὸν φανταζόμαστε. Ἔτοιμοι νὰ συμβιβασθοῦμε μὲ τὴ συνείδησή μας, κάθε φορά πού μᾶς ἐλέγχει, πρόθυμοι νὰ συγχωρήσουμε τίς ἀδυναμίες μας, ἔταν ἀμετανόητοι ἐνδίδομε πάλι στίς παρορμήσεις τους, ἔχομε σχηματίσει μέσα στή φαντασία μας ἕνα Θεὸ ἀπλοϊκὰ καλοκάγαθο πού μόνο τὴν ἐπιείκεια ξέρει καὶ μὲ ἀνεξάντλητη ὑπομονὴ χαρίζει τὴ συγγνώμη του ἅμα (στίς σπάνιες στιγμές τῆς μεταμέλειας) σκύβομε ταπεινωμένοι τὸ κεφάλι. Γιὰ τοῦτο καὶ στή μορφὴ πού μᾶς ἱστοροῦν τὰ εὐαγγέλια, προσέχομε μόνο τὰ χαρακτηριστικὰ πού θὰ θέλαμε νὰ ἔχει αὐτὸς ὁ πολὺ βολικὸς Θεὸς μας: τὴ συγκατάβαση, τὴν ἀνεκτικότητα, τὴν ἀπέραντη ἐπιείκεια. Γλυκύτερο Ἰησοῦ τὸν λέμε καὶ μὲ τρυφερότητα ἀναπολοῦμε κάθε χρόνο μέσα στὸ φῶς καὶ στὰ ἀρώματα τῆς ἀνοιξῆς τὸ μαρτύριό του ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ἤξερε ὡς τὴν ὕστερή του ὥρα νὰ τοὺς συγχωρεῖ μὲ μιὰ δικαιολογία πού μᾶς ἀνακουφίζει: οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι...

Καὶ ὁμως δέν ἦτανε πάντα τόσο γλυκὺς ὅσο τὸν θέλομε. Εἶχε τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη ἀπέναντι στήν πόρνη πού ἔβρεξε τὰ πόδια του μὲ τὰ δάκρυά της καὶ στὸ ληστή, πού λυπήθηκε τὴ σταυρωμένη του ἀθωότητα. Ἀλλὰ τὰ χέρια του ἤξεραν καὶ τὸ φραγγέλιο νὰ μεταχειρίζονται, ἔταν ἔπρεπε νὰ χτυπηθεῖ ἡ καπηλεία πού τίποτα δέν θέλει νὰ σεβαστεῖ. Μνημονεύομε τὸν οἶκτο του, ἀλλὰ λησμονοῦμε τὴν ὀργή του. Τὴ συκιά τὴν ἄγονη τὴν καταράστηκε καὶ ξεράθηκε. Τὸ δοῦλο πού ἔκρυψε τὸ τάλαντό του καὶ δέν τὸ πολλαπλασίασε δέν τὸν συγχώρησε ποτέ. Στούς πλούσιους δέν ἀνοιξε τίς

πόρτες τῆς βασιλείας του. Καὶ ἀπέναντι στοῦ ψεῦδους καὶ στὴν ὑποκρισία ἦταν κ' ἔμεινε σ' ὅλη τὴ ζωὴ του σκληρός, ὀριμὸς, ἀνοικτίμων. Ὅ,τι τὸν ἐξόργιζε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἦταν ἀκριβῶς ὁ φαρισαϊσμός, τὸ ψεύτισμα τῆς ψυχῆς κάτω ἀπὸ τὴ σχολαστικότητα ποὺ πιθηκίζει τὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ τῆς ἀρετῆς. Ὁ νεκρὸς τύπος, ἡ φόρμουλα ἢ ψυχρὴ δὲν εὕρισκαν ἔλεος στὰ μάτια του. Τὴν ἀγνοία καὶ τὴν πλάνη θὰ τὴ συγχωροῦσε. Τὴν ἀδυναμία τὴν ἔβλεπε μὲ ἐπιείκεια. Ὁ φαρισαϊσμός ὅμως εἶναι ἐσκεμμένη κ' ἐμπρόθετη νοθεΐα. Κάνει τὸ γράμμα δῆμιο τῆς ιδέας, ἐνῶ προορισμὸς του ἔχει νὰ δίνει ἀκρίβεια στοῦ περιεχόμενό της. Ζυγίζει τὰ σκύδαλα, διχτομεῖ καὶ τὴν τρίχα. Ἀλλὰ κατὰ βάθος αὐτὴ ἢ ἀκριβολογία εἶναι ὑπολογισμὸς καὶ ματαιοδοξία. Γι' αὐτὸ ὁ Χριστὸς τὸν ἐμαστίγωνε μὲ πάθος ποὺ ἔδινε ἀσυγήθιστη εὐγλωττία στὴν ἀπλή καὶ στεγνὴ γλῶσσα του. Ὁρμητικὸς ρίχνει κατὰ πρόσωπο τῶν φαρισαίων τὰ ἀπειλητικὰ « οὐαί » του. Μὲ « τάφους κεκονιαμένους » τοὺς παρομοιάζει. Ἀπ' ἔξω στολίδια καὶ στόμφος καὶ μέσα ἀνυπόφορη δυσσομία. Ἐνῶ ἐκεῖνος ἐκήρυττε τὴν πείνα καὶ τὴ δίψα τῆς δικαιοσύνης, τὴν ἀρετὴ ποὺ εἶναι γιὰ τὴν ψυχὴ ἀκοίμητη λαχτάρια, πῦρ φλέγον...

Ἀγαποῦμε νὰ τὸν θεωροῦμε μετριοπαθῆ, συμβιβαστικὸ, διαλλακτικὸ. Θυμούμαστε τὴ σύνεσή του, ὅταν εὕρισκε τὴ διατύπωση : « Τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ ». Λησμονήσαμε ὅμως ὅτι κάποτε τὰ χεῖλη του ξεστόμισαν καὶ μιὰ λέξη ποὺ κανεὶς δὲν τὴν περίμενε : « μάχαιραν βαλεῖν ». Μνημονεύομε ἀκόμη καὶ τὴν περίσκεψή του νὰ μὴν ἐμφανισθεῖ ἀπερίφραστα καταλυτῆς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου : « οὐκ ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι ». Τί εἶδους ὅμως συμπλήρωση τοῦ νόμου εἶναι ἡ ἠθικὴ του ποὺ σπάζει τὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς νομιμότητος καὶ τοποθετεῖ τὸ δικό της κανόνα πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο, ὅπου φτάνουν οἱ δεσμεύσεις καὶ οἱ ποινὲς τοῦ ὁποιοῦδήποτε γραπτοῦ νόμου ;

Κανεὶς δὲν ἔκανε ὀξύτερα ἀπ' αὐτὸν τὴν ἀντιδιαστολὴ τοῦ γνήσιου ἠθικοῦ φρονήματος ἀπὸ τὶς τυπικὲς ἐντολὲς τοῦ

νόμου. « Ὁ νόμος σου λέγει νὰ μὴ σκοτώνεις — ἐγὼ σου λέγω οὔτε κἀν νὰ ὀρκίζεσαι καὶ νὰ βρίζεις. Ὁ νόμος σου λέγει ν' ἀγαπᾶς τοὺς φίλους σου — ἐγὼ σου λέγω ν' ἀγαπᾶς τοὺς ἐχθρούς σου. Ὁ νόμος σου λέγει νὰ μὴ μοιχεύεις — ἐγὼ σου λέγω νὰ μὴ βλέπεις μ' ἔνοχα μάτια τοῦ ἄλλου τῆ γυναίκα... ». Αὐτὴ μάλιστα ἢ τελευταία ἀντίθεση μὲ τὶς ἄπειρες προεκτάσεις τῆς εἰναίτικῆς νὰ σου δώσει τὸν ἴλιγγο : « Καὶ μόνο βλέποντας τῆ γυναίκα τοῦ ἄλλου ἔνοχα, ἀμάρτησες » - Ποιὸς νόμος μπορεῖ νὰ εἰσδύσει σὲ τέτοιο βάθος καὶ νὰ ἐλέγξει μὲ τόσην αὐστηρότητα τὰ μύχια τῆς ψυχῆς σου ; Κάθε κανόνας Δικαίου μιὰν ἐξωτερικὴ τάξη θέλει νὰ ἐξασφαλίσαι. Τὸ τί γίνεται μέσα στὰ σκοτεινὰ βάθη τοῦ ἑαυτοῦ σου δὲν τὸν ἐνδιαφέρει. Γιὰ τὶς πράξεις σου νοιάζεται πὺ μποροῦν νὰ ἐνοχλήσουν τοὺς ἄλλους, ὄχι γιὰ τοὺς λογισμοὺς σου. Αὐτὸς ὅμως ἔρχεται καὶ τοὺς λογισμοὺς ἀκόμη νὰ ζυγίσει καὶ νὰ βεβαιωθεῖ γιὰ τὴν καθαρότητά τους. Καὶ τὸν λέτε ἐπιεικῆ, καλόβολο, ἀνεκτικὸ ;

Μέσα στὸ εὐαγγέλιο λοιπὸν δὲν ὑπάρχει μόνο ἓνας γλυκὺς Ἰησοῦς πὺ τὸν ἀγαπᾶς τρυφερά, ἀλλὰ καὶ ἓνας αὐστηρὸς Ἰησοῦς πὺ ὅταν θελήσεις νὰ καταλάβεις τὰ λόγια τοῦ τὸν φοβᾶσαι. Ἰσα - ἴσα μάλιστα σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τῆ συναίρεση ἀπέραντης καλωσύνης καὶ ἀμείλικτης αὐστηρότητας βρίσκειται τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο αὐτῆς τῆς μορφῆς πὺ δὲν ἔπαψε οὔτε θὰ πάψει νὰ ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ὕψος τῆς σὲ πιστοὺς καὶ ἀπίστους.

Ἐνας ἀγαθὸς Θεὸς πάντα χρειάστηκε στὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ γλυκαίνει τὶς πληγές του, νὰ τὸν παρηγορεῖ στὴ δυστυχία του καὶ νὰ συγχωρεῖ μακρόθυμος τὶς παρεκτροπές καὶ τὶς ἀδυναμίες του. Μιὰ τέτοια θεότητα στηρίζει βέβαια τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ δὲν τὸν τινάζει μὲ ὄρμη νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ πάει παραπέρα, νὰ πατήσῃ ἐν ἀνάγκη ἀπάνω στοὺς ἴδιους τοὺς ὤμους του καὶ νὰ φτάσει πιὸ ψηλά. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ κάνει μόνο ἓνας αὐστηρὸς, ἀπαιτητικὸς, ἀνένδοτος Θεός. Τοῦτος ἐδῶ θὰ φτερώσει τὸν πολεμιστῆ, ἐνῶ ἐκεῖνος θὰ παρηγορήσῃ τὸν πληγωμένο. Καὶ ἂν τὸν ἐπιεικῆ Θεὸς τὸν χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος σὰν ἄτομο, ἢ ἀνθρωπῶ-

τητα σάν φάλαγγα συμπαγής ἔχει: ἀνάγκη ἀπὸ τὸν ἄλλο, τὸν ἄτεγκτο καὶ ἀμείλικτο.

Τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ ἀνυπολόγιστη, ἱστορικὴ, ἀξία ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι ἔνωσε καὶ τὰ δύο πρόσωπα στὸν ἴδιο Θεὸ καὶ τὸν ἔφερε σάν ἄνθρωπο κοντά μας. Νὰ τὸν ἀγαπᾶμε καὶ νὰ τὸν φοβούμεστε μαζί. Νὰ μᾶς εἶναι διαρκῆς παραμυθία, ἀλλὰ καὶ ἀδυσώπητος ἔλεγχος, καταφύγιο καὶ ἀνάπαυση, ἀλλὰ καὶ ὀδηγὸς ποὺ δὲν μᾶς ἀφήνει ποτὲ ἡσυχους, θαλπωρὴ καὶ τίναγμα, χᾶδι καὶ μαστίγωμα. Ἔτσι κατόρθωσε γὰρ γίνεи ὁμολογία πίστεως σὲ μιὰν ἱστορικὴ φάση τῆς ἀνθρωπότητος τὴν ὥρα ποὺ γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου ἢ Ἀνατολὴ μὲ τὸν ἡσυχασμὸ τῆς καὶ ἡ Δύση μὲ τὴν τόλμη τῆς ἔσμιξαν γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἓνα νέον ἱστορικὸ τύπο ἀνθρώπου.

Ἄν μάλιστα ἐπέζησε ὡς θρησκεία τοῦ πιὸ πολιτισμένου κόσμου τῆς γῆς, ὕστερ' ἀπὸ τόσους ἐξωτερικοὺς σάλους καὶ κρίσεις ἐξωτερικὲς ποὺ τὸν βρῆκαν, καὶ ἂν ἐπιζεῖ ἀκόμη μέσα στὴν τόσο ταραγμένη ἐποχὴ μας, αὐτὸ ὀφείλεται κατὰ πρῶτο καὶ κύριο λόγο στὴν ἀνώτερη ποιότητα τῆς ἠθικῆς ποὺ ἐκήρυξε στοὺς ἀνθρώπους. Ὅλες οἱ μορφές ποὺ προβάλλει, ἀπὸ τὶς πιὸ ὑψηλές καὶ κεντρικὲς ἕως τὶς πιὸ δευτερεύουσες ποὺ ἔχουν κάποια θέση μέσα στὸ εὐαγγελικὸ ἱστορῆμα, ἀντιπροσωπεύουν ἠθικὲς δυνάμεις, ἄλλοτε γνήσιες καὶ ἔντονες, ἄλλοτε ἰσχνές καὶ ἀμφίβολες. Ἀκόμη καὶ ὅσα στοιχεῖα ἀπὸ ἀρχαίους μύθους πέρασαν μέσα στὴν κοσμοαντίληψή του, καὶ αὐτὰ σημασιολογήθηκαν ἠθικά: ἔχασαν τὸ ἀρχικὸ μεταφυσικὸ βᾶρος τους καὶ ἔγιναν σύμβολα — καταστάσεις καὶ ἐνεργήματα καὶ παραλλαγές τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Γιατὶ τὸ πρῶτο καὶ τελευταῖο, τὸ μοναδικὸ θέμα εἶναι γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Πρόβλημα πέρα ὡς πέρα ἠθικό, ποὺ γιὰ νὰ λυθεῖ ἔπρεπε ὅπωςδῆποτε νὰ γεφυρωθεῖ τὸ χάσμα ποὺ χωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἰδανικὴ τελειότητα, τὸ Θεό.

Αὐτὸ τὸ βαθύτερο νόημα ἔχει ἡ ἀπόφαση τοῦ χριστιανικοῦ Θεοῦ νὰ πλησιάσει τοὺς ἀνθρώπους σάν ὅμοιος καὶ μαζί ἀνόμοιός τους. Σάν ὅμοιος γιὰ νὰ τὸν ἀγαπήσουν. Καὶ

σὰν ἀνόμοιος γιὰ νὰ τὸν φοβηθοῦν. Τοὺς μίλησε τῆ γλῶσσα
τους γιὰ νὰ τὸν καταλάβουν. Ἐλλὰ τοὺς μίλησε ὑπεράν-
θρωπα, ἀπάνθρωπα κάποτε, γιὰ νὰ τοὺς τινάξει ὑψηλά.—
Κάθε χρόνο,* καθὼς ἀναπολοῦν τὸ μαρτύριό του, οἱ χριστια-
νοὶ παραστέκονται στὴν ἀγωνία του καὶ κλαίγει τὸ Θεὸ πού
πόγесе. Τὴν ὀργὴ ἔμωσ τοῦ « υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου », ὅπως
ὁ Ἴδιος ὀνόμαξε τὸν ἑαυτό του, σπάνια τὴ θυμοῦνται. Κ' ἔτσι
ἀντὶ νὰ τὸν πλησιάσουν, ἐλοένα περισσότερο ἀπομακρύνονται
ἀπ' αὐτόν.

Ο Π Α Ν Ι Κ Ο Σ

Απλὸ, εὐγενικό, ἡμερο ἀπλώνεται στὰ πόδια τοῦ παρια-
νοῦ μοναστηριοῦ τῆς Λαγγοθάρδας τὸ κυκλαδίτικο το-
πίο. Ἐν' ἀμφίβολο κίτρινο μ' ἓνα πράσινο ζεστό ἐναλλάσ-
σονται ἀπάνω στὶς τρυφερὲς καμπυλώσεις τοῦ ἐδάφους καὶ
στὶς ἀνάλαφρες πτυχὲς τούτου τοῦ γραφικοῦ, τοῦ κομψοῦ
νησιοῦ. Σιωπηλὴ πρωινὴ ὥρα. Διακριτικὰ εὐωδιάζουν οἱ
φασκομηλιές καὶ τὸ θυμάρι.

Πρὶν ἀπὸ λίγο ὁ ἀρχοντάρης τῆς Μονῆς ἐτράταρε στοὺς
ξένους τὸ γλυκὸ καὶ τὸν καφέ, ὕστερα τὰ σῦκα καὶ τὸ ρακί.
Καὶ ὁ ἡγούμενος σοβαρὸς καὶ προσηγνὴς τοὺς καλωσόρισε, τοὺς
σεργιάνισε στὴ μικρὴ πολιτεία τοῦ μοναστηριοῦ, τοὺς μί-
λησε γιὰ τὰ δικά του ταξίδια στὴν Πόλη, στὸ Σινά, στοὺς
Ἅγιους Τόπους. Προπορεύεται, μπαίνει στὸ φούρνο κ' ἐρωτᾷει
γιὰ τὴ ζύμη, κόβει ἀπὸ τὶς γλάστρες μυριστικὰ λουλούδια
καὶ προσφέρει, ἀφηγεῖται τὴ μακρὰ ἱστορία τῆς Μονῆς, μᾶς
δείχνει τὸ παστρικό, κατάφωτο ἀγιογραφικὸ ἐργαστήρι,
ὅπου ὁ ζωγράφος, ἓνας νέος μοναχός, ἱστορεῖ μὲ χρώματα
στιλπνὰ γλυκοὺς ἀγγέλους καὶ ἅγιους βυθισμένους σὲ μεγάλη
σκέψη. Εἶναι ἡ ὥρα τῆς πρωινῆς ἐργασίας. Οἱ μοναχοὶ πη-
γαινοέρχονται ἀποροφημένοι ἀπὸ τὸ καθημερινὸ χρέος.
Χαιρετοῦν μ' εὐγένεια, φιλοῦν τὸ χέρι τοῦ γέροντα καὶ χά-
νονται.

Βγαίνω μόνος ἀπὸ τὴ μεγάλη πόρτα τῆς Μονῆς, κοι-
τάζω μέσα τὸ μικρὸ φρούριο τῆς ἀπάρνησης καὶ τῆς ὑπομο-
νῆς, κοιτάζω ἔξω, στὸ μακρινὸ βάθος, τὶς σκόρπιες ἀγροικίες
τῆς Πάρου, τὰ περιδόλια, τοὺς μύλους, τὴ γλαυκὴ θάλασσα.

Ἀγαπῶ τὰ μοναστήρια. Τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια. Καὶ

τάχω γυρίσει σχεδόν όλα, και στις δικές μας και στις μακρινές άκτες τής Μεσογείου, στην έρημο του Σινᾶ, στην Παλαιστίνη. Ξέρω τις επικρίσεις των άδυσώπητων αντιπάλων του θεσμοῦ, πῶς φαίνεται σαν ξεκάρφωτος, κομμένος από τις ψυχολογικές και ιστορικές ρίζες του μέσα στην εποχή μας, λείψανο παλαιῶν καιρῶν πού πέρασαν κτλ. κτλ. "Όσοι ἐπιμένουν να δικαιολογοῦν τὰ πράγματα με τή σκοπιμότητά τους προχωροῦν και σε κάποιες αντιδιαστολές. Ἐπί τέλους, λέγουν, τὰ καθολικά μοναστήρια τής Δύσης καλλιεργοῦν τήν έρευνα, οργανώνουν αποστολές για τή διάδοση του Χριστιανισμού, ασκοῦν σε μεγάλη κλίμακα τήν εὐποιΐα, ασχολοῦνται με τήν παιδεία, ἐνῶ τὰ ὀρθόδοξα κ.ο.κ.

Ἰπάρχει ὥστόσο ἕνας τόνος στον ἑλληνικό μοναχισμό, ὅπως τουλάχιστο παρουσιάζεται σήμερα, πού ὁμολογῶ ὅτι τόν προσέχω και πολύ τόν θαυμάζω. Ὁ ἀναχωρητισμός εἶν' ἕνα φαινόμενο πού ἔχει βαθειές και πολλές ρίζες. Και μοναστήρια ὑπάρχουν σ' ὅλες τις μεγάλες ιστορικές θρησκείες και σ' ὅλα τὰ γεωγραφικά πλάτη. Ἄλλά οὔτε στὰ μοναστήρια τής μακρινῆς Ἀνατολῆς οὔτε στὰ μοναστήρια του εὐρωπαϊκοῦ Βορρᾶ θά βρεῖτε τόν τόνο πού ὑπάρχει στο ἑλληνικό μεσογειακό μοναστήρι, τὸ ταπεινό, τὸ φτωχό, με τοὺς ἀπαίδευτους ἔστω μοναχοῦς. Ἐδῶ δὲν θά συναντήσετε τόν στυγνὸ και ἄδροσο ἀσκητισμὸ τής ριζικῆς και ἀθεράπευτης ἀπόγνωσης πού χαρακτηρίζει τις θρησκείες τής μακρινῆς Ἀνατολῆς, οὔτε τόν ὀρθολογισμὸ του λατινικοῦ ἢ τὸ σοφὸ μυστικισμὸ του βορειότερου καθολικισμοῦ.

Παραδέχομαι ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀναχωρητισμὸς εἶναι ρηχότερος, πεζότερος, ἀμουςότερος. Ἐχει ὅμως τὸ χαρακτήρα του, ἕναν πολὺ σαφῆ χαρακτήρα, μοναδικὸν στο εἶδος του και ἀξιοθαύμαστο. Θά τόν ἔλεγα με δυὸ λόγια: μέρωμα του πανικοῦ. Κατὰ βάθος τὸ δέος του ὑπερφυσικοῦ εἶναι ἡ ψυχολογικὴ πηγὴ τής Θρησκείας. Τὰ τρία μεγάλα θέματα: ὁ οὐρανός, ὁ πόνος, ὁ θάνατος, κάνουν τόν ἄνθρωπο νὰ τρέμει και νὰ διαλογίζεται. Ἐμβρόντητος ζητεῖ βοήθεια για νὰ βγεῖ ἀπὸ τή βασανιστικὴν ἀμηχανία και νὰ δαμάσει τήν ταραχὴ και τὸ φόβο του. Νὰ δώσει κάποιο νόημα στην ὕπαρξή του,

σκοπούς στη ζωή του. Νὰ ἐξηγήσει τὸν οὐρανὸ, νὰ δικαιολογήσει τὸν πόνο, νὰ συμφιλιωθεῖ μὲ τὸ θάνατο. Ἡ Θρησκεία τοῦ προσφέρει τὰ μέσα καὶ ὁ πρακτικὸς ἄνθρωπος δὲν δυσκολεύεται νὰ τὰ βγάλει πέρα σ' αὐτὴ τὴ δύσκολην ὑπόθεσιν. Καταφεύγει στοὺς συμβιβασμοὺς καὶ ἡσυχάζει.

Ἄλλὰ ὑπάρχουν κοντὰ στοὺς πρακτικοὺς καὶ μερικοὶ ἄλλοι, λιγστοὶ βέβαια, πού δὲν ἡσυχάζουν τόσο εὐκολα. Σ' αὐτοὺς ὁ θρησκευτικὸς φόβος γίνεται πανικὸς καὶ φεύγουν ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τοὺς πειρασμοὺς του γιὰ νὰ σωθοῦν. Ἐδῶ ἔχει τὴ ρίζα του ὁ ἀναχωρητισμὸς. Μιλῶ φυσικὰ γιὰ τὸν γνήσιον ἀναχωρητισμὸν, γιατί ὑπάρχει καὶ ψεύτικος — ἡ μίμηση ἢ ἕνας ὑπολογισμὸς στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα ἡ ἀδράνεια τῆς συνήθειας κλείνουν πολλοὺς στὰ μοναστήρια.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ πανικὸς πού σὲ κάποιες ἐποχὲς ἀπὸ λόγους ἱστορικοὺς γενικεύεται καὶ παίρνει διαστάσεις, ἐκφράζεται κατὰ πολλοὺς τρόπους στὴ μοναχικὴ ζωὴ τῶν διαφόρων θρησκειῶν καὶ τῶν ποικίλων δογμάτων. Ἡ ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία μὲ τὴν ἱστορίαν της καὶ μὲ τὸ φυλετικὸ καὶ γεωγραφικὸ κλίμα της κατόρθωσε νὰ τὸν μερώσει, νὰ δαμάσει τὸν πανικὸ μὲ τὸν πιὸ οἰκεῖον, τὸν πιὸ φιλικὸν τρόπο. Τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια εἶναι σήμερὰ ἢ ἀπόδειξις. Οὔτε τραχὺς ἀσκητισμὸς, οὔτε νεολατινικὸ θέαμα καὶ ἐκζήτηση, οὔτε σκοτεινὸς μυστικισμὸς τοῦ τευτονικοῦ βορρᾶ. Ἡ Μεσόγειος γελάει πολὺ — δὲν ἀνέχεται σκληρότητες, ταρτουφισμοὺς καὶ ἐκστάσεις ὀμφαλοσκοπικὰς. Καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι μαλακός, φαιδρός, ἔτοιμος γιὰ συναιρέσεις — καὶ συμφιλιώθηκε μὲ τὸ ὑπερφυσικόν. Τοῦ ἔδωσε μιὰν ὄψιν πού πιά δὲν τὸν τρομάζει. Μαλάκωσε τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀπαιτήσεις του ἔγιναν ὑποφερτές...

Αὐτὸ ἔγινε πάντα μὲ τὰ αἰσθήματα καὶ τὶς ἰδέες πού ἦ ἀνηφόρισαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν ἢ κατηφόρισαν ἀπὸ τὸ Βορρᾶ καὶ συναντήθηκαν στὴ Μεσόγειον, μέσα στὴν καρδιά καὶ στὸ νοῦ αὐτοῦ τοῦ μικροῦ λαοῦ. Ὅταν ἦρθε νὰ ἐγκατασταθεῖ στὰ βράχια καὶ στὴ θάλασσα τούτης τῆς χώρας πού τὴν ἐπότισε μὲ τὸ αἷμα του, κουβάλησε μαζί του σκληρὰ παραδόσεις ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ κοιτίδα του. Καὶ μέσ' ἀπὸ τὸ μικρασιατικόν

αυλάκι έφταναν από καιρό σε καιρό τὰ βουερά κύματα τῆς δεινῆς, τῆς τερατόμορφης σοφίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὄλο ἐτάραζαν τὴν ψυχὴ του. Ἀλλὰ ὄλα ἤξερε γὰ τὰ μερώνει. Τὰ δούλευε μέσα στὸ αἶσθημα καὶ στὴ σκέψη του, τὰ μάλαζε καὶ τὰ ἔκανε πολὺ φιλικὰ — οἰκεῖα στὸν ἄνθρωπο, στοὺς καημοὺς καὶ στὶς λαχτάρεις του.

Ἄλλοτε τὸν ἔλεγαν αἰώνιο παιδί, δηλαδή ἐπιπόλαιο καὶ παιχνιδιάρικο. Τώρα οἱ δεινοὶ καὶ οἱ τραχεῖς τὸν λέγουν πάλι ρηχό, ἄταχτο, ἀπερίσκεπτο. Τί γὰ κάνει; Αὐτὸ εἶναι τὸ σκαρί του, αὐτὴ εἶναι ἡ μοίρα του. Ἴσως αὐτὸς γὰ εἶναι καὶ ὁ προσορισμὸς του. Νὰ μερώνει τοὺς πανικούς. Τοὺς κάθε λογῆς πανικούς. Γιατὶ ὑπάρχουν πολλοί, ὄχι μόνο θρησκευτικοί, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικοὶ καὶ πολιτικοί, καὶ ποιὸς ξέρεί τί ἄλλοι, πού σήμερα συνέχουν τὸν κόσμο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Καὶ τ' αυλάκια πρὸς τὴ Μεσόγειο εἶναι ἀπὸ παντοῦ ἀνοιχτά, κ' ἔτσι εἰσρέουν πάλι αἰσθήματα, ιδέες, μίση, φόβοι καὶ τὰ παρόμοια. Θέλουν ἐδῶ γὰ δώσουν τὴ μάχη τους καὶ τώρα; Δὲν ξέρω ἂν ἐδιάλεξαν τὸ καλύτερο μέρος γιὰ ν' ἀντιμετρηθοῦν καὶ γὰ παλέψουν. Τοῦτος ὁ τόπος καὶ τοῦτος ὁ λαὸς τὸ ἔχουν στὸ σκαρί τους τὸ ἔχουν στὴ μοίρα τους γὰ μερώνουν καὶ τὸν πιὸ φοβερὸ πανικό...

